

## „Zsidókérdés” és magyar társadalom

Kocsis Kiadó, Budapest, 2024. 480. oldal

Pelle János sokrétű személyiség, széles körű alkotói tevékenységgel: író, újságíró, publicista, műfordító, irodalomtörténész, történész. Ebben a műfajban neve elsősorban a holokausztkutatóhoz kapcsolódik. A „zsidókérdésnek” és a magyar társadalomnak szentelt műve, amelyhez Berend T. Iván írt előszót, és amelyben a szerző kiterjedt – a szakirodalomra, a korabeli sajtóra és a levéltári forrásokra alapozott – kutatásait összegzi, szintén ebbe a témakörbe illeszkedik. Pelle János egy eredeti, mondhatni korszakokon átnyúló kronológiai ívben vizsgálja a „zsidókérdés”-t: a kiegyezéstől (1867) az 1956-os forradalomig. Számára a „zsidókérdés” egy tömegpszichológiai jelenség, kollektív pszichózis, amely az első világháborút követően, a trianoni békeszerződés pillanatában, hatalmába kerítette a Horthy-korszak magyar társadalmát, és – különböző intenzitással, megnyilvánulásokkal, de – kitartott egészen a holokausztig (1944–1945), amikor is kicsúcsosodott és kiteljesedett.

Pelle János műve tulajdonképpen egy tanulmánygyűjteményből összeálló monográfia, amelyben a szerző eredeti és már publikált (a kötetben viszont aktualizált és új lábjegyzetekkel bővített) írásai sorjáznak 21 fejezetben; egymáshoz szervesen kapcsolódóan és nagyon beszédes fejezetcímekkel. Ebből kifolyólag a mű részeiben és egészében is olvasható, és érthető. Jelentőségét Berend T. Iván tömören és lényeglátóan foglalta össze:

*„A szerző nem ismer tabut, a kényes és Magyarországon évtizedeken át kerülgetett témát tényekre alapozott szókimondással és őszinteséggel tárgyalja. Nem egyszerűen a történéseket írja le, hanem egyben egy politikai kényszerpályát is, melyen a magyar társadalom mozgott – és egy ijesztő, sajátos tömeglélektani folytonosságot Tiszaeszlártól a tárgyalt korszak végéig.” (10)*

Bevezetőjében a szerző megmagyarázza a címben szereplő „zsidókérdés” fogalmát, vázolja európai megjelenésének történeti kontextusát, és meghatározza műve elsődleges célját: megválaszolni azt a kérdést, *„hogypontosan miért, milyen okok következtében kerülhetett sor a magyar történelem legtöbb áldozatot követelő kollektív tragédiájára” (15)*. Ezért is fókuszál elsősorban a preholokausztra (1938–1944), illetve a posztholokausztra (1945–1956).

„Az előítélet forrásvidékén” (17–28) című első fejezetben Pelle János a kérdés tárgyalását, a tömeglélektan segítségül hívásával kezdi, amely a továbbiakban mintegy vezérfonalként szolgál számára. Itt természetesen a rituális gyilkosság és a vérvád kerül előtérbe, amelyhez szervesen kapcsolódik az „Ébredők, fajvédők, nyilasok és a »néplélek«” (29–44; *Hitel* 36/4, 2023. április, 62–77) fejezet. A szerző 1938-at és az első zsidótörvény megszavazását már „A »hamis realizmus«” (45–59) kategóriába sorolja, amelyet az „Új emancipáció” (60–86) követ. Ez tulajdonképpen a magyar zsidóságot még radikálisabban diszkrimináló 1939-es második zsidótörvény, amely tulajdonképpen az „örségváltást” volt hivatott segíteni. Ez jelenik meg a „Sajtókamara és nemzeti közvélemény” (87–102; *Hitel* 35/6, 2022. július, 62–76) fejezetben.

Pelle János szerint *„az 1939. szeptember 1., a második világháború kitörése és az 1941. június 22., a Szovjetunió elleni német támadás megindulása közötti periódus meghatározó az antiszemitizmus kikristályosodása és visszavonhatatlan radikalizálódása szempontjából” (103)*. Ez az „Átmeneti kompromisszum” (103–126), az „Uszítás és cenzúra” (127–148) valamint a „Vakság és hisztéria” (149–173) időszak, amely már a Kállay kormányt is magába foglalja, amikor már „Vérebek [is ülnek] a parlamentben” (174–188; *Hitel* 35/11, 2022. november, 62–82). Az ország így jut el lassan „A szakadék szélén” (189–219), amely felveti azt a kérdést is, hogy „Mit tudtak a kortársak?” (220–234).

A monográfia első részét az „1944: gyűlöletorgia és viktimizáció” (235–257; *Hitel* 36/11, 2023. november, 91–112) fejezet zárja le.

A könyv második része a „Parázs a hamu alatt” címet viseli, és a II. világháború utáni évek történésébe kalauzolja az olvasót. Azt sugallja – jogosan –, hogy Magyarországon a deportálások és a holokauszt nem oltotta ki az antiszemitizmus parazsát, hanem az tovább élt és az ún. „átmeneti időszak” éveiben időnként és helyenként felszínre tört. Ez jelenik meg az „Egy népügyész Kaposváron” (261–279) fejezetben. Pelle János szerint:

*„A második világháború vége után a magyar társadalomnak szinte felmérhetetlen emberi és anyagi veszteséggel, súlyos társadalmi, gazdasági és politikai válsággal és katonai megszállással egy-szerre kellett szembenéznie. Ahogy az első, elvesztett világháború után, most is spontán módon működésbe lépett a »bűnbakképző mechanizmus«. A tömegek fogékonyak voltak arra, hogy az ellátási nehézségekért, a közbiztonság hiányáért, a pénz elértéktelenedéséért, a jövő bizonytalanságáért mindenekeelőtt a zsidókat okolják.” (263)*

A könyv következő fejezeteiben – „»Őszinte szó« és hisztéria” (280–303), „»Nektek kell ütni a zsidókat, mert az asszonyokat nem fogja a törvény«” (304–322; *Valóság* 63/11, 2020. november, 49–61), „Játék a tűzzel” (323–337), „Lincselés Miskolcon” (338–378; *Hitel* 33/5, 2020. május, 39–74), „A megbékélés esélyei 1946-ban” (379–396), „Vesztett illúziók” (397–408), „A lappangó hisztéria” (409–422; *Diktatúra és lappangó hisztéria. Hitel* 34/7, 2021. július, 36–48), „Forradalom Hajdúnánáson” (423–439; *Hitel* 34/11, 2021. november, 46–60)– lényegében ez kerül kifejtésre.

Összegzésképpen elmondható, hogy Pelle János könyve – amely névmutatóval zárul (471–480), és amely, Berend T. Iván szerint, „nélkülözhetetlen a társadalmi önvizsgálathoz” (10) – joggal tekinthető a történészi munkássága egyik meghatározó művének. Ugyanakkor, munkabírását és fáradhatatlan alkotó tevékenységét tekintve (2025-ben jelent meg a Molnár Ferencnek szentelt monográfiája<sup>1</sup>) biztos vagyok benne, hogy további művekkel gazdagítja még a hazai zsidóság és a holokauszt történetének szentelt magyar tudományos szakirodalmat.

Jakab Attila

---

<sup>1</sup> Pelle János 2025: *Molnár Ferenc és a konvencionális hazugságok*. Budapest.